

of using of information society opportunities in the profession is emphasized. Structural components of professional structure and their importance in identity of the specialist are considered.

Keywords: information, information society, education, professional culture, communicative culture, specialist, specialist's model.

Отрох Н. В.

ФЕНОМЕН ОБДАРОВАНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПОГЛЯДІВ НА ІНКЛЮЗИВНУ ОСВІТУ ТАЛАНОВИТОЇ МОЛОДІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто феномен обдарованості з філософського та психолого-педагогічного погляду, а також подано характеристику сучасної системи роботи з обдарованою молоддю в Україні. Робота з обдарованою молоддю має бути частиною державної політики у сфері інклюзивної освіти.

Ключові слова: обдарованість, талант, геній, здібності, інклюзивна освіта.

Економічний, соціальний, культурний розвиток держави безпосередньо пов'язаний з навчанням і вихованням учнівської молоді, із забезпеченням всіх умов для її інтелектуального і творчого зростання. Країна має бути націлена на виховання власних висококваліфікованих спеціалістів, а не залучення їх з-за кордону.

Сьогодні для створення перспектив подальшого розвитку держави однією з першочергових і невідкладних проблем є забезпечення гідних умов навчання, розвитку здібностей та створення умов самореалізації інтелектуально обдарованої молоді, яка визначатиме можливості і перспективи держави в майбутньому.

Складність та міждисциплінарний статус проблеми обдарованості вимагає її всебічного дослідження на різних рівнях методології науки: філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому, рівні практичної діяльності. Тому метою статті є розглянути феномен обдарованості в контексті інноваційних поглядів на інклюзивну освіту талановитої молоді, а основним завданням – розглянути філософсько-педагогічний аспект обдарованості як феномену.

Згідно з позиціями філософської методології можна розглядати людину як цілісну єдність природного і суспільного, об'єктивного і суб'єктивного, внутрішнього і духовного, в якій усі визначені сторони взаємодії виступають як необхідні моменти. Зважаючи на це, і процес

формування особистості має відбуватися цілісно. Тому методологічного значення набувають такі принципи, як єдність історичного та індивідуального (особистісного) розвитку, загального і особливого, природного та соціального. Важливим також вважаємо розуміння філософських категорій можливості й дійсності, оскільки природні задатки особистості до виконання певного виду діяльності постають як потенційні можливості особистості, що набувають свого розвитку і реалізуються у дійсність за певних умов. Розвиток певних задатків і здібностей викликає до життя, стимулює розвиток здібностей нового рівня, що дозволяє особистості продовжувати свій розвиток до безмежного рівня.

Протягом тривалого часу філософів турбувало питання природи феномену обдарованості. У давні часи ніяких інших пояснень, окрім «божественного осяяння», не існувало. Водночас поняття «обдарованість» до XIX століття не вживалось. Широкого вживалось слово «геній» (від латинського – *genius* – дух). У давньоримській міфології генієм називали доброго Духа, який формує характер людини та оберігає її впродовж життя («даймоній» за Сократом). Як підкреслює А.І. Савенков, в античній культурі «геній» сприймався як фігура міфологічна, яка поєднує в собі безсмертне божество та смертну людину. Саме це сприйняття про поєднання божественного духу з людиною і було основою поняття генія в європейській філософії та в повсякденній свідомості аж до кінця XIX століття [3, 9].

Визначень поняття «геніальність» існує досить багато. Вивчаючи це питання, В. Ефрїмсон зазначав, що геніальність визначають і як «здатність у період дозрівання ідеї повністю ігнорувати все, що не стосується досліджуваної проблеми», і як «здатність до концентрації, що переходить у транс», і як «природну інтелектуальну силу дуже високого рівня, виняткову здібність до творчості, що вимагає уяви, оригінального мислення, винаходу чи відкриття».

Філософська думка розуміє під геніальністю (від лат. *genialis* – властивий генієві, плідний) найвищий прояв творчих сил людини, діяльність якої має всесвітньо історичне значення. Термін «геніальність» уживають як для позначення здібності людини досягти видатних результатів у певній галузі, так і для оцінки результатів творчості.

Погляди представників античної філософії можна розділити на два напрями. Перші (Платон, Посідоній, Сенека, Плотін) заперечували існування свободи. Вони вірили в зумовленість розвитку людини, існування долі, детермінованість людських проявів. Для Платона, наприклад, джерелом творчості була одержимість, яка виникає від

вищих сил і невіддільна ніякому впливові з боку людини. Так само неможливий і розвиток обдарованості. Більш того, Платон вважав, що розвиток може перетворити творчість у ремесло. Представники другого табору (Геракліт, Епікур, Аристотель) наголошували на активності волі людини, яка проявляється у здатності керувати своїми талантами. Геракліт вважав, що всі люди мають здібність до істинного пізнання, але користується цією здібністю меншість. Людина, за висловом Аристотеля, сама вирішує, на що спрямовувати свою діяльність [3, 10].

В епоху класицизму має місце більш активне обговорення божественної та земної природи походження художніх талантів.

У вивченні проблем обдарованості епохи філософії Нового часу окреме місце посідає постать Джона Локка, який висунув низку фундаментальних теоретичних положень. Головними з них можна назвати такі: знання загального та істина побудовані на досвіді; розум людини спочатку є «чиста дошка» («*tabula rasa*»); немає нічого в розумі, чого не було до цього у відчуттях.

Багато вчених підкреслюють суперечливість поглядів теоретиків епохи Просвітництва. З одного боку, Ф. Хатчесон, Г. Лейбніц, Р. Декарт вважали обдарованість феноменом, зумовленим природою. З іншого, К. Гельвецій, Д. Дідро стверджували, що природа свої дари розподіляє порівну. Звідси випливає необхідність загальної освіти та виховання.

Таким чином основною ідеєю епохи Просвітництва є твердження про те, що кожна людина здатна досягти будь-якого рівня геніальності, їй лише необхідні завзятість і сприятливий вплив навколишнього середовища.

Представники німецької класичної філософії також цікавились походженням феномену обдарованості. Так, І. Кант вважав, що геній – це здатність створювати те, до чого немає певних правил. Геній є протилежністю наслідуванню, і те, що ми називаємо «академічною обдарованістю» (або здатність легко засвоювати навчальний матеріал), протилежне обдарованості.

Для А. Шопенгауера геній – той, хто здатен до «активної уяви», створення нових образів. Суть геніальності – це здібність до пізнання головного і загального, що існує. Геній об'єктивний, присвячує себе розв'язанню загальнолюдських проблем, відкинувши особисті.

У зв'язку з тим, що І. Кант й А. Шопенгауер талант пов'язували саме зі здатністю до пізнання, їх можна вважати родоначальниками когнітивного напрямку у вивченні обдарованості. Головна властивість генія не тільки вдосконалення старого, але й породження нового.

Філософи називають талантом високий рівень обдарованості людини до певного виду творчості (діяльності). Талант характеризується здібністю до творчих досягнень, які залишаються, за словами В. Белінського, «у межах сфери, відкритої генієм».

Широке використання у науковій літературі терміна «обдарованість» пов'язано з періодом утвердження педагогіки, а потім і психології як самостійних наук. Коренем слова «обдарованість» є «дар», тому як в українській, російській, так і в англійській (gifted) мовах це поняття має однозначне трактування – подарунок. Цим ніби підкреслюють, що людина володіє чимось таким, що нею не заслужено, не зароблено, а тим, що їй подаровано від народження.

Аналіз наукової літератури з психології показав, що дискусії щодо визначення поняття «обдарованість», його походження, структури обдарованості, її типології та інтеграційних компонентів, концептуальних підходів до інтерпретації поняття «обдарованість», з'ясування причин існування індивідуальних розходжень між людьми, факторів, які мають вплив на ці розходження ще до сих пір триває не тільки в українському науковому суспільстві, але й в світовому науковому просторі. Серед психологів побутує дві протилежні точки зору. За соціальною концепцією визначається, що всі діти від народження наділені однаковими здібностями, а їх подальший розвиток залежить від середовища (Дж. Локк, В.П. Сфрідсон, К.А. Гальперін). Прибічники іншої теорії стверджують, що обдарованість це спадкове рідкісне явище (Ф. Гальтон, Р. Стернберг).

Сучасний етап розробки проблеми обдарованості характеризується створенням так званих факторних моделей обдарованості, серед яких є моделі як західних (Дж. Рензулі, Ф. Монкса, П. Торранса, Д. Фельдх'юсена та ін.), так і вітчизняних (О. Матюшкін, В. Моляко, О. Кульчицька, О. Музика та ін.) учених. Серед них найбільш використовуваною є модель, яка складається з трьох основних компонентів: 1) здібностей (загальних та спеціальних) на рівні, вищому, за середній; 2) креативності особистості; 3) мотивації (спрямованості, наполегливості) особистості до певного виду діяльності.

Питання обдарованості вивчалось і психологами, і педагогами в багатьох країнах, в тому числі і в Україні (В. Алфімов, М. Аксінєва, О. Антонова, В. Давидов, Г. Гарднер, Дж. Гілфорд, Ю. Гильбух, О. Кульчицька, Н. Лейтес, Д. Маккоуч, В. Моляко, А. Матюшкін, О. Музика, Дж. Рензулі, С.Л. Рубінштейн, Г. Тарасова, А. Торренс, К. Тейлор та ін.). Усі вони одностайні у думці, що таким дітям

необхідно надавати особливу підтримку і, перш за все, у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.

Одні з перших наукових досліджень розумового розвитку дітей були здійснені французькими психологами Альфредом Біне та його послідовником Теодором Сімоном у 1905 році. Першим результатом цієї роботи стали тести визначення рівня розумового розвитку, які у 1911 році мали назву «Метрична шкала інтелектуальності», а в подальшому отримали назву тестів Біне-Сімона.

Західні педагоги тривалий час пов'язували поняття обдарованості з рівнем коефіцієнту інтелекту «IQ». Однак американський дослідник П. Торренс встановив, що у вирішенні складних проблем найуспішнішими стають не ті діти, які найкраще вчаться у школі [4].

У зв'язку з цим постає питання, яких дітей можна вважати обдарованими. Офіційна статистика Міністерства освіти і науки України при визначенні кількості обдарованих дітей в Україні спирається на дані про учасників олімпіад, турнірів, конкурсів-захистів Малої академії наук України тощо, що в свою чергу не дає повної реальної картини. За таких умов враховуються лише діти, які значно випереджають своїх однолітків у розумовому розвитку або мають здібності до різних галузей науки. У той час, коли психологи виділяють спеціальну музичну, художню, технічну, психомоторну, соціальну та ін. обдарованості.

Першим документом незалежної України, присвяченим роботі з обдарованою молоддю, стала «Комплексна програма пошуку, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді «Творча обдарованість», розроблена за участю Президії АН України, МОН України й ряду інших міністерств та відомств, ухвалена наприкінці 1991 року. Зазначена програма охоплювала різні вікові етапи розвитку дитини: від дошкільного віку аж до початку професійної діяльності та передбачала реалізацію конкретних підпрограм. Незважаючи на назву «творча обдарованість» програмою було передбачено роботу з технічно обдарованою молоддю, заохочення переможців олімпіад, конкурсів наукових робіт тощо. Програма була недосконалою, але для того часу досить прогресивною і необхідною.

Указом Президента України від 24 січня 2001 року № 42 «Додаткові заходи щодо забезпечення виконання Національної програми «Діти України» на період до 2005 року» було передбачено вдосконалення мережі загальноосвітніх навчальних закладів, а також розроблення і запровадження різних варіативні навчальні програми відповідно до потреб розвитку індивідуальні здібностей дітей [5].

Указом Президента України від 9 жовтня 2001 року № 941 «Додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні» було передбачено розроблення комплексних програм залучення обдарованої учнівської молоді до наукових досліджень та активізації діяльності Малої академії наук України [6].

З 2001 року систематична робота з обдарованою молоддю в Україні здійснюється у відповідності до державних Програм роботи з обдарованою молоддю, затверджених в установленому порядку на відповідний період.

У «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» зазначено, що метою української системи освіти є своєчасне виявлення ранньої обдарованості [7]. Проте в офіційних документах не можуть бути прописані рекомендації щодо створення позитивного сприятливого середовища для розвитку обдарованих дітей. Цю роботу мають здійснювати психологи та педагоги. З метою вивчення потреб обдарованої молоді України у нашій державі відповідно до розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2007 року № 635-р було відкрито Інститут обдарованої дитини (ІОД). Інститут підпорядкований Національній академії педагогічних наук України.

Багаторічний досвід роботи з обдарованими дітьми в Україні має Мала академія наук України – загальнодержавна науково-громадська організація, спрямований на пошук, підтримку, сприяння творчому розвитку обдарованих, здібних до наукової діяльності учнів, школярів, студентів. Учні-члени Малої академії наук мають можливість слухати лекції провідних науковців України, відвідувати практичні заняття та практикуми, проводити цікаві дослідження, працювати в державних бібліотеках, архівах та наукових установах Національної академії наук України, відвідувати наукові конференції та семінари, спілкуватись з однолітками-іноземцями тощо. Мала академія наук має регіональні осередки у всіх обласних та районних центрах України, а дистанційні форми роботи з обдарованою молоддю дають можливість учням з сільської місцевості отримувати інформаційну підтримку науковців з столичних наукових інститутів та вищих навчальних закладів України.

Таким чином, обдарована дитина може реалізувати себе в спеціалізованому ліцеї, гімназії, позашкільних закладах освіти, але саме інклюзивна освіта передбачає створення всіх умов для навчання обдарованих дітей у загальноосвітніх школах. Поняття «інклюзивна освіта» у нашій державі в основному розглядається як навчання дітей з фізичними вадами в звичайних школах. Але обдаровані діти також належать до гетерогенної групи, яка має особливі освітні потреби. За рішенням Всесвітньої організації охорони здоров'я вони входять до

«групи ризику». Творчі діти рідко бувають спокійними, вони страждають від своєї винятковості, вони потребують особливого виховання, спеціальних, індивідуальних навчальних програм, спеціально підготовлених вчителів, шкіл.

Останнім часом в Україні ведеться активна діяльність з розробки і впровадження авторських програм роботи з обдарованою молоддю на всіх рівнях освітньої системи. Основний акцент в подібних програмах зроблений на пошук і виявлення талановитих учнів (система тестування), організацію участі молоді в конкурсах, турнірах, олімпіадах різного рівня, але практично не розроблені заходи щодо соціалізації дітей в учнівському колективі, створенні позитивного психологічного клімату тощо. Пілотне дослідження в рамках Темпус-проекту 543873-ТЕМРП8-1-2013-1-БЕ-ТЕМРПЗ-ІРСК «Підготовка педагогів і освітніх менеджерів у вузі і системі підвищення кваліфікації до роботи з гетерогенними групами і організаціями», показало, що обдаровані підлітки часто мають проблеми в стосунках з однолітками.

В цьому контексті вчителям в основному радять не вирізняти обдаровану дитину за індивідуальні успіхи, а заохотити спільні заняття з іншими дітьми, не приділяти багато уваги навчанню з елементами змагання, оскільки обдарована дитина частіше від інших ставатиме переможцем, що може викликати неприязнь до неї інших учнів. Але ці заходи не вирішують проблему, а лише дають можливість уникнути відкритих конфліктів.

Присутність обдарованих дітей в класі не має обмежувати навчальний процес, за умови створення сприятливої психологічної атмосфери в колективі, такі учні можуть стати лідерами у класі і помічниками вчителя в організації навчально-виховних заходів.

Ще однією проблемою інклюзивної освіти обдарованих учнів є встановлення жорстких рамок у загальноосвітній школі. Навіть розробники завдань для Зовнішнього незалежного оцінювання орієнтовані на «середнього» учня. Виконуючі однотипні завдання обдаровані діти часто втрачають інтерес до навчання, порушують дисципліну в класі тощо. Педагоги помітили, що учні, які показували хороші результати в молодших класах у старшій школі не стають відмінниками. Тому важливо не втрати обдаровану дитину, необхідно забезпечити постійне зростання рівня завдань та вимог відповідно до прискорено зростаючого рівня творчих інтелектуальних здібностей молодих людей, підтримувати їх цікавість до навчання за допомогою індивідуальних творчих завдань, можливо, в подальшому розробити індивідуальну програму навчання, залучати учнів до проектної

діяльності, використовувати варіативні частини навчального плану, створити у школі систему спецкурсів та факультативів. Від вчителя також залежить, щоб обсяг інформації та враження, які отримує дитина у процесі життєдіяльності, збудив (на психологічному рівні) інтерес саме до тієї галузі знання або мистецтва, де юна особистість має відповідні здібності.

Особливо значимим для нашої країни є формування нового педагогічного бачення сутності й організації інклюзивної освіти. На відміну від традиційних уявлень, які обмежують інклюзивну освіту тільки інтеграцією дітей-інвалідів в культурно-освітнє середовище школи, необхідно також зосереджувати увагу на забезпеченні оптимальних умов навчання і обдарованих дітей. Для освітніх установ країни досить актуальним є організаційно-управлінський аспект проектування інклюзивної освітньої середовища. Україна має велику потребу в компетентних педагогах та управлінцях, здатних вирішувати складні завдання взаємодії з гетерогенними групами в інклюзивному освітньому середовищі.

Отже, для реалізації інклюзивної освіти обдарованої молоді необхідно здійснити ряд завдань:

- визначити особливості педагогічних умов, які ефективно сприятимуть розвитку здібностей обдарованих учнів та шляхів взаємодії педагогів, учнів, батьків.
- створити систему цілеспрямованого виявлення, підтримки, розвитку, навчання та виховання обдарованих дітей на діагностичній основі;
 - впровадити нові освітні технології в роботі із дітьми;
 - організувати підготовку педагогічних працівників шкіл, позашкільних закладів до роботи з обдарованою учнівською молоддю, переорієнтація на розвиток якостей творчої особистості в учнів;
 - створити систему стимулювання інтелектуально та творчо обдарованої молоді, педагогічних працівників;
 - забезпечити якісні зміни у змісті освіти, модернізацію навчально-виховного процесу;
 - створити умови, які спрямовані на формування людини з новим типом мислення, на зростання престижу особистості вчителя;
 - визначити психологічний та педагогічний зміст навчально-виховного процесу для талановитих учнів.

Проблема розвитку здібностей та обдарувань особистості не вичерпується повною мірою зазначеними аспектами, деякі з яких є близькими та взаємопов'язаними, але саме різнобічність та цілісність

розгляду проблеми є запорукою створення дієвої системи роботи з обдарованою молоддю в Україні. В цьому ми і вбачаємо перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.Є. Обдарованість: сутність, структура, перспективи розвитку // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості: зб. наук. пр. / за ред. С.Д. Максименко та Р.О. Семенової. – Т. 6. – Вип. 3. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 48-51.
2. Горбильова О. В. Тлумачення поняття «обдарована дитина» в працях науковців Індії // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 3 (56). – 2013. – С. 40-48.
3. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України / С.О. Терпиший, О.Є. Антонова, Р.А. Науменко та ін. – Київ : ВМГО «Союз обдарованої молоді», 2008. – 156 с.
4. Одаренные дети: Пер. с англ. / Общ. Ред. Г.В. Бурменской, В.М. Слущкого. – М. : Прогресс, 1991. – 376 с.
5. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні» від 09.10.2001 № 941/2001.
6. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення виконання Національної програми «Діти України» на період до 2005 року» від 24.01.2001 № 42/2001.
7. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти України у XXI столітті» від 17.04.2002 № 347/2002.

Отрох Н. В. Феномен одаренности в контексте инновационных взглядов на инклюзивное образование талантливой молодежи: философско-педагогический аспект.

В статье рассмотрен феномен одаренности с философской и психолого-педагогической точки зрения, а также дана характеристика современной системы работы с одаренной молодежью в Украине. Работа с одаренной молодежью должна быть частью государственной политики в сфере инклюзивного образования.

Ключевые слова: одаренность, талант, гений, способности, инклюзивное образование.

Otroh N. V. The phenomenon of giftedness in the context of innovative views on inclusive education of talented youth: philosophical and pedagogical aspect.

The article examines the phenomenon of giftedness philosophical, psychological and pedagogical perspective, and presents characteristics of a modern system for talented students in Ukraine. The the work of talented young people to be part of the state policy in the field of inclusive education.